

Analyse | kraka

29. april 2019

Mangel på arbejdskraft, men fortsat ingen overophedning

Af Niels Storm Knigge

Dansk økonomi er nu mere end fem år inde i et opsving. Beskæftigelsen er med få undtagelser steget uafbrudt månedligt siden midten af 2013, ledigheden har været faldende og der har været en overordnet pæn vækst i BNP set ift. de underliggende demografiske og produktivitmæssige forhold. Siden starten af 2018 har Danmark haft et positivt outputgab, som er en af de gængse definitioner for, om man befinder sig i en højkonjunktur.

Opsvingets længde medfører naturligt spørgsmål om, hvor længe dette kan vare ved, herunder hvorvidt den stigende mangel på arbejdskraft er på vej til at udvikle opsvinget til en overophedning. Denne analyse viser, at der ingen aktuelle tegn er på overophedning. Historien viser dog, at situationen hurtigt kan skifte, og det er derfor nødvendigt konstant at være årvågen. Ikke mindst årene før Finanskrisen illustrerer dette.

Kontakt

Senioranalytiker
Niels Storm Knigge
Tlf. 3113 3297
E-mail nsk@kraka.org

1. Resume

Det går godt i dansk økonomi

Det går godt i dansk økonomi, som er kendetegnet ved høj beskæftigelse, lav ledighed, fremgang i produktionen, stort overskud på både handelsbalancen og betalingsbalancens løbende poster, samt overordnet set sunde offentlige finanser, trods begrænsede finansielle rammer de kommende år.

Fremgang på arbejdsmarkedet siden 2013

Fremgangen på arbejdsmarkedet har været siden midten af 2013, altså i mere end fem år. Længden på opsvinget har medvirket til, at der i den offentlige debat i stigende grad sættes spørgsmålstejn ved, om der er ved at opstå mangel på arbejdskraft i et sådant omfang, at det medvirker til en overophedning.

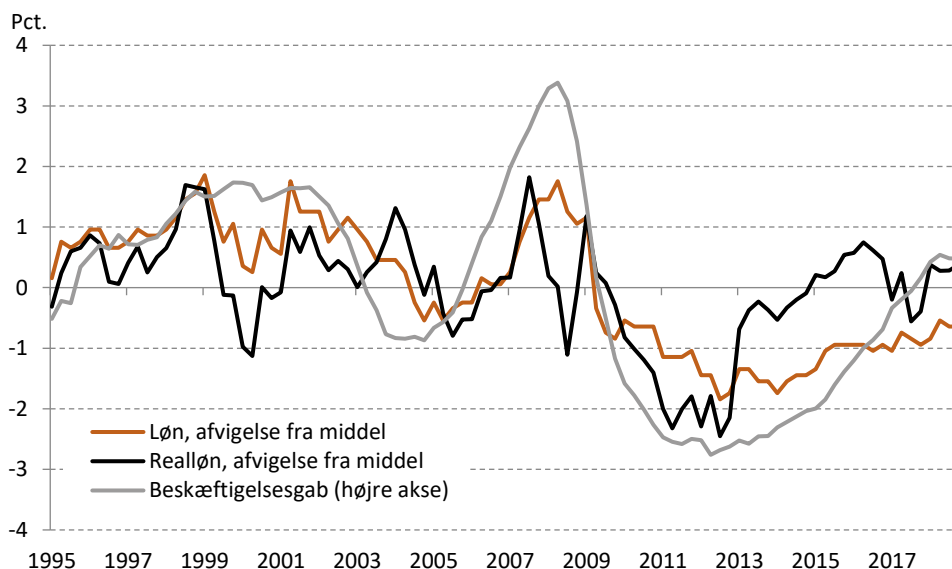
Indikatorerne peger stadig ikke på overophedning

Der er flere indikationer på, at dette endnu ikke er tilfældet. Som det vises i denne analyse, er der ikke nogen af de typisk anvendte mål for mangel på arbejdskraft, som udviser tegn på overophedning, da de typisk er moderat høje, men med tegn på stabilisering, frem for tiltagende vækst.

Mangel på arbejdskraft, men ikke stigning i lønvæksten

De forskellige mål for mangel på arbejdskraft er interessante mål, men i sidste ende er det mest centrale mål for, om en højkonjunktur er ved at udvikle sig til en overophedning, der kan forøge risikoen for et unødigt kraftigt tilbageslag, hvorvidt lønvæksten tiltager, og hvorvidt den vedvarende når mærkbart over det niveau, som er langsigtet holdbart. Det er ingen tegn på er tilfældet i dansk økonomi på nuværende tidspunkt, hvor væksten i nominelle lønninger i øjeblikket ligger stabilt omkring 2,5 pct., hvilket er ca. 0,6 pct. point under det historiske gennemsnit på ca. 3,1 pct. jf. Figur 1.

Figur 1 Beskæftigelsesgab og vækst (afvigelse fra gennemsnit) i løn og realløn 1995-2018

Anm.: Løn og realløn er fratrukket deres middelværdi for at tilpasse beskæftigelsesgabets, der per konstruktion svinger omkring nul. Bemærk at reallønnen indgår som en variabel i FMs beskæftigelsesgab, hvorfor korrelationen er delvist automatisk.

Kilde: DA, Danmarks Statistik, Finansministeriet og egne beregninger.

Lav lønvækst til dels pga. lav inflation

Den lave nominelle lønvækst kan til dels forklares af lav prisvækst, og reallønsstigningerne ligger med 1,7 pct. årligt en smule over sit historiske gennemsnit på ca. 1,3 pct. Realløns-væksten er dog ikke tiltagende og ikke på et højt niveau historisk.

2. Indledning

Analysen viser mangel på arbejdskraft

Denne analyse ser på manglen på arbejdskraft, og hvor udbredt den er i Danmark i den nuværende økonomiske situation sammenlignet med overophedningen i årene før Finanskrisen. Årsagen til, at mangel på arbejdskraft kan blive et problem for den samlede økonomi, og ikke blot for de virksomheder, som ikke kan få de fornødne hænder, er faren for overophedning. Overophedning er væsentligt forskellig fra en almindelig højkonjunktur.

Overophedning er, når lønstigninger bliver voldsomme

Overophedning på arbejdsmarkedet opstår, hvis manglen på arbejdskraft bliver så udtalt, at kampen om den ledige arbejdskraft fører til for voldsomme stigninger i lønningerne. Dette kan forringe virksomhedernes konkurrenceevne, hvilket kan medvirke til et mere brat og dybt tilbageslag, en såkaldt hård landing. En hård landing kan være ekstra hård for virksomhederne, og husholdningerne kan opleve ekstra store udsving i indkomsten.

Højkonjunktur kan ligne, men har en stabil lønvækst

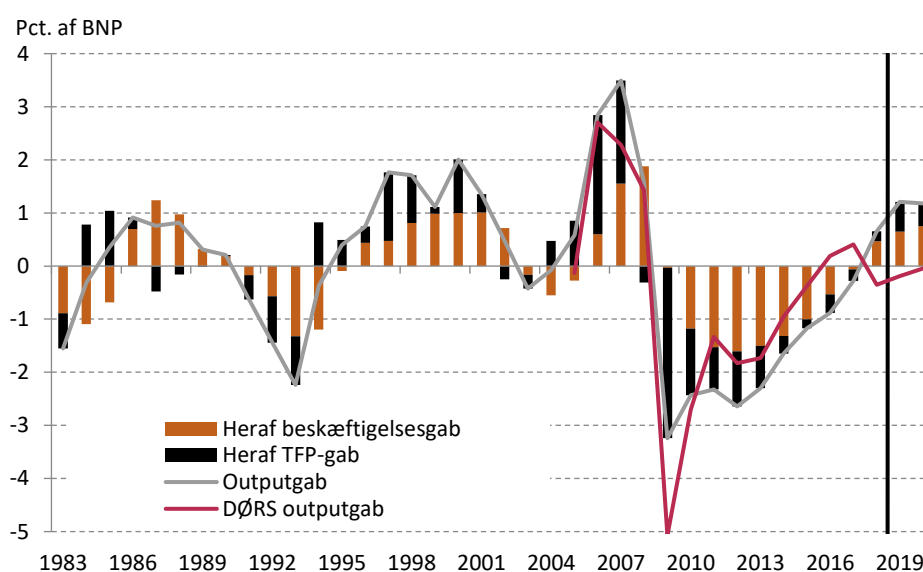
En højkonjunktur kan ligne en overophedning, for den er også kendetegnet ved stigende beskæftigelse, faldende ledighed, tiltagende mangel på arbejdskraft og stigende lønvækst-rater. Så længe lønvæksten er under kontrol er der ikke tale om en overophedning på arbejdsmarkedet, og man kan se frem til et mere jævnt tilbageslag – en såkaldt blød landing.

3. Overordnet konjunktursituation

Økonomisk fremgang siden 2013

Konjunktursituationen i Danmark er kendetegnet ved en fremgang, der har varet siden 2013. Fremgangen er tydelig både på arbejdsmarkedet og i vækstraterne for BNP. Et opsummerende mål for konjunktursituationen er det såkaldte outputgab, der måler forskellen mellem det aktuelle produktionsniveau (BNP) og et skønnet strukturelt produktionsniveau. Outputgabets størrelse måler, om man befinder sig over eller under et langsigtet holdbart trendniveau. Også outputgabets størrelse viser en vedvarende fremgang siden 2013, og at vi ved overgangen til 2018 for første gang siden 2008 oplevede et positivt outputgab, jf. Figur 2.

Figur 2 Finansministeriets og DØRS' outputgab 1983-2020

Anm.: Lodret linje indikerer overgang til prognoseår. Også historiske outputgab kan revideres baseret på nye data.
Kilde: Finansministeriet fra Økonomisk Redegørelse december 2018 samt DØRS fra Dansk Økonomi efterår 2018.

kraka

Outputgab bedre mål for konjunktur end vækst i BNP

Et positivt outputgab anvendes ofte som definitionen på, hvorvidt økonomien er inde i en højkonjunktur. Dette kan være mere præcist end faste tommelfingerregler som fx at væksten i BNP skal over 2 pct., da outputgabets bedre er i stand til at opfange de underliggende strukturelle forhold i økonomien, som at det fx er væsentligt nemmere at opnå en vækst på 2 pct., hvis der er stor vækst i arbejdsstyrken, end hvis arbejdsstyrken stiger mindre eller ligefrem falder pga. en aldrende befolkning.

Fokus på om gab er plus eller minus kan give forkert billede

En opdeling i høj- og lavkonjunktur baseret på, om outputgabets er positivt eller negativt, har dog den uheldige bivirkning, at man ser bort fra den aktuelle udvikling og kun kigger på niveauet. Dermed vil fx 2008 fremstå som et højkonjunkturår, selvom økonomien var gået i stå og på vej ind i Finanskrisen, alene fordi man kom fra et meget højt niveau og endnu ikke var dykket under nul. Tilsvarende ville årene 2014-2017 ikke betegnes som højkonjunktur, til trods for den åbenlyse fremgang, fordi man kom fra et meget lavt niveau efter Finanskrisen og den efterfølgende europæiske gældskrise.

Mere nuanceret billede: Både niveau og ændring i gab

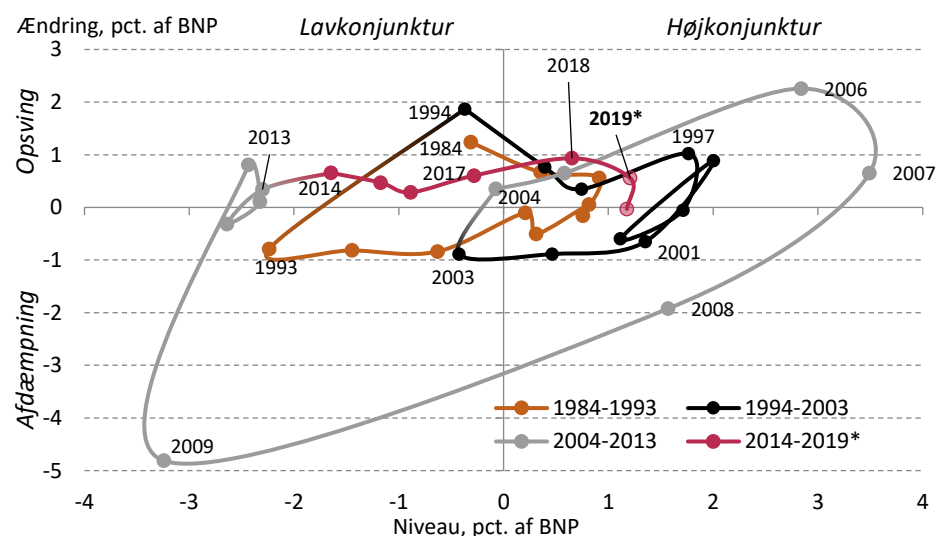
Et mere billede kan derfor fås ved at se både på niveauet for og ændringen i outputgabets. Dette giver fire mulige situationer:

1. Et negativt men stigende outputgab, der betegner et opsving i en lavkonjunktur, hvor man bevæger sig væk fra bunden af en krise.
2. Et positivt og stigende outputgab, der viser et fortsat opsving i en højkonjunktur.
3. Et positivt men faldende outputgab, der betegner en afdæmpning, hvor højkonjunktoren taber pusten.
4. Et negativt og faldende outputgab, der betegner en tiltagende lavkonjunktur.

2018 ligner i det lys mest 1985, 1995 eller 2005

Opstilles outputgabets fra Figur 2 i disse to dimensioner får man et billede af, hvor den aktuelle konjunktursituation placerer sig i sammenligning med de historiske høj- og lavkonjunkturer. Den nuværende konjunktursituation betegnes i det lys som en afdæmpet højkonjunktur og 2018 kan historisk sammenlignes med 1985, 1995 og 2005, jf. Figur 2.

Figur 3 Konjunkturcyklus for Danmark målt ved FMs outputgab 1984-2020

Anm.: Bemærk at 2019 og 2020 er prognoseår. Også historiske outputgab kan være udsat for mindre ændringer ved ny data.
Kilde: Finansministeriet fra Økonomisk Redegørelse december 2018.

Udviklingen i 2019 meget afgørende for konjunkturerne

Figuren viser dog også, at det er meget afhængigt af udviklingen i 2019, hvorvidt konjunktursituationen vil fortsætte med at være afdæmpet højkonjunktur, som det nuværende skønnes af Finansministeriet, eller om udviklingen i stedet følger den kraftige udvikling, som vi så fra 1996 til 1997 og i særdeleshed fra 2005 til 2006.

Tre dominerende mål for mangel på arbejdskraft

Diskussionen om mangel på arbejdskraft i dansk økonomi er ofte med reference til en eller flere af tre dominerende indikatorer, hhv. mangel på arbejdskraft som begrænsning for produktion, opgjort af Danmarks Statistik (DST), ledige stillinger pr. bruttoledig og forgæves rekrutteringer, begge målt af Styrelsen for Arbejdsmarked og Rekruttering (STAR). I dette afsnit gennemgås situationen på det danske arbejdsmarked, for at opgøre i hvor udtalt grad der er tale om mangel på arbejdskraft, målt ved disse tre indikatorer samt ved lønstignings-takten i dansk økonomi.

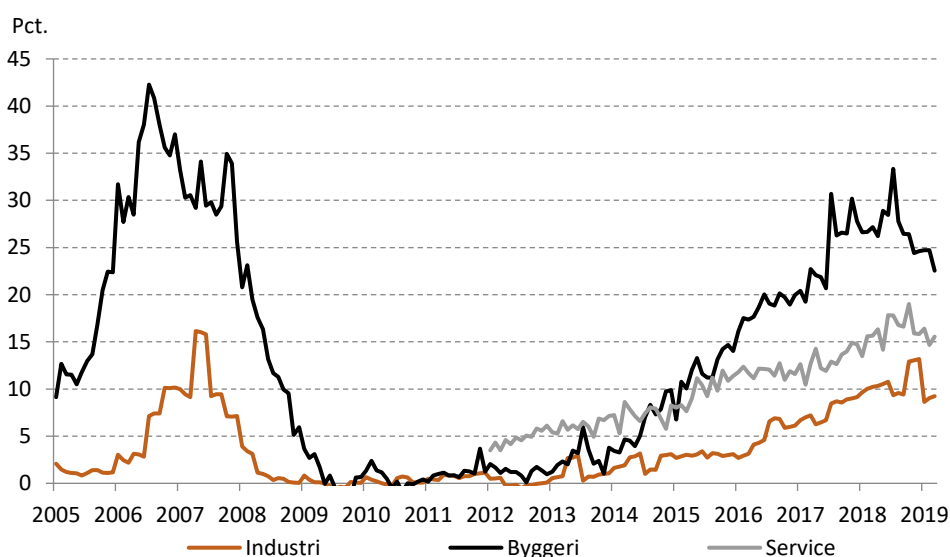
DST: Er produktionen begrænset af mangel på hænder?

En måde at måle, om der er mangel på arbejdskraft, er at se på, om virksomhedernes produktion er begrænset af mangel på arbejdskraft. Dette måles i DSTs opgørelse, hvor virksomhederne skal rapportere, om de har oplevet begrænsningerne i produktionen, og hvad årsagen har været, fx mangel på efterspørgsel, mangel på råvarer eller mangel på arbejdskraft.

Tiltagende mangel siden 2013 – men er stabiliseret i 2018

I årene efter Finanskrisen var der så godt som ingen meldinger om mangel på arbejdskraft, men siden 2013 har der været tiltagende meldinger om mangel på arbejdskraft, særligt i byggeriet, men også i andre brancher. Det ser dog samtidig ud til at situationen har stabiliseret sig i løbet af 2018, jf. Figur 4.

Figur 4 Mangel på arbejdskraft som begrænsning for produktion 2005-2019 (sæsonkorriget)

Anm.: Andel virksomheder, som svarer, at mangel på arbejdskraft har begrænset deres produktion. Egen sæsonkorrektion.
Kilde: Statistikbanken BARO3, KBYG33 og KBS2.

Mangel aftaget det seneste år – ej tegn på overophedning

I Figur 4's seneste observation for marts 2019, er andelen, der melder om mangel på arbejdskraft, omtrent uændret i både industri og service sammenlignet med begyndelsen af 2018, mens den er aftaget 5 pct. point for byggeriet, der nu befinder sig på niveauet for to

år siden i marts måned 2017. Baseret på virksomhedernes rapportering om mangel på arbejdskraft er der altså intet tegn på overophedning.

Andet mål: antal ubesatte job ift. antal ledige

En anden måde man kan opgøre manglen på arbejdskraft, er at se på hvor mange ledige job der er ift. antallet af ledige. Dette opgøres som regel ved at måle antallet af opslåede stillinger i Jobnet og sætte tallet ift. antallet af bruttoledige. Desto flere ledige job der er ift. antallet ledige, desto større skønnes manglen på arbejdskraft at være.

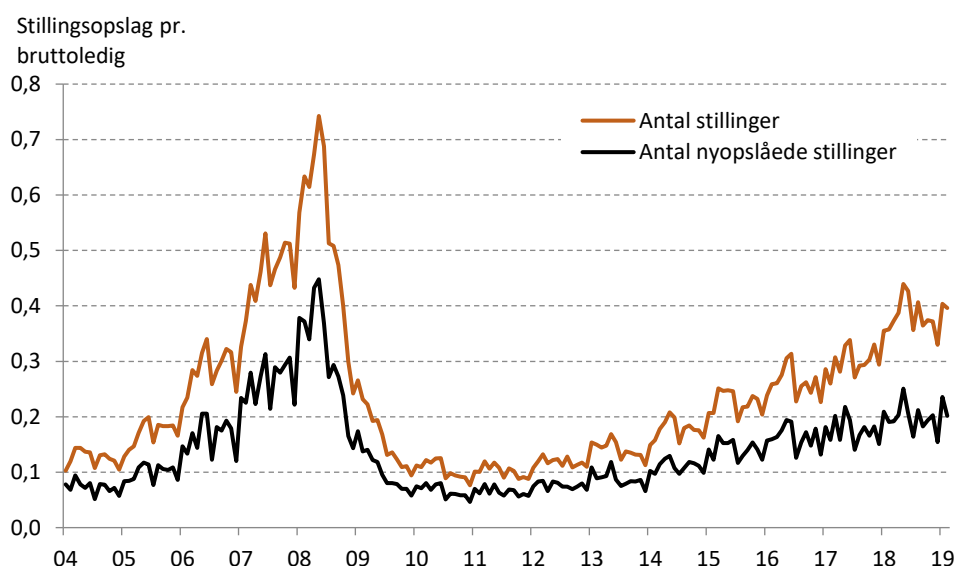
Stigende antal ledige stillinger siden 2013

Der har været et stigende antal opslåede stillinger pr. bruttoledig siden 2013, og på nuværende tidspunkt er antallet moderat højt, jf. **Fejl! Henvisningskilde ikke fundet.** Igen skal man være opmærksom på sæsonmæssige udsving, og at der generelt er betydelige kortsigtede udsving i størrelsen.

Peger på mere mangel end DST's indikator

Det nuværende niveau for opslåede stillinger pr. bruttoledig, senest opgjort i februar 2019, svarer nogenlunde til niveauet i begyndelsen af 2007. Dette peger på en kraftigere mangel på arbejdskraft end indikatoren i Figur 4 viser.

Figur 5 Antal opslåede stillinger pr. bruttoledig 2004-2019

Anm.: Før 2007 er bruttoledige beregnet som summen af nettoledige, aktiverede og feriedagpengeberettigede, da den aggregerede dataserie først er offentliggjort fra 2007. Data er sæsonkorrigeret.
Kilde: Jobindsats.dk og Statistikbanken AUS07, AUS01 og AUS03.

Igen er udviklingen afdæmpet over det seneste år

Igen er udviklingen det seneste år dog noget mere afdæmpet end vi så, da økonomien overophedede i midten af 00'erne. Således er antallet af opslåede stillinger pr. ledig i de sidste tre måneder vokset 12 pct. siden de tre tilsvarende måneder i 2017-2018, mens antallet steg med hhv. 65 pct. og 53 pct. i begyndelsen af 2006 og 2007.

Varsom med fortolkning – kan være ændret strukturelt

Det peger på, at situationen nu er knap så ophedet som dengang. Tallene skal dog fortolkes varsomt. Det er ikke givet, at niveauerne eller vækstraterne nødvendigvis er sammenlignelige. Der kan være sket strukturelle ændringer, der påvirker niveauet eller ændringerne for indikatoren, fx hvis virksomhederne i højere grad er blevet opmærksomme på at bruge Jobnet til deres opslag.

Tredje mål: STAR's rekrutteringssurvey

En tredje måde at måle manglen på arbejdskraft er at se på virksomhedernes forsøg på at skaffe nye medarbejdere, og hvorvidt disse rekrutteringsforsøg har været succesfulde. Dette måler STARs rekrutteringssurvey, som indtil udgangen af 2018 blev offentliggjort to gange årligt, men fremadrettet planlægges at komme med kvartalsvise opdateringer. I den forbindelse er indsamlingsperioderne skiftet.

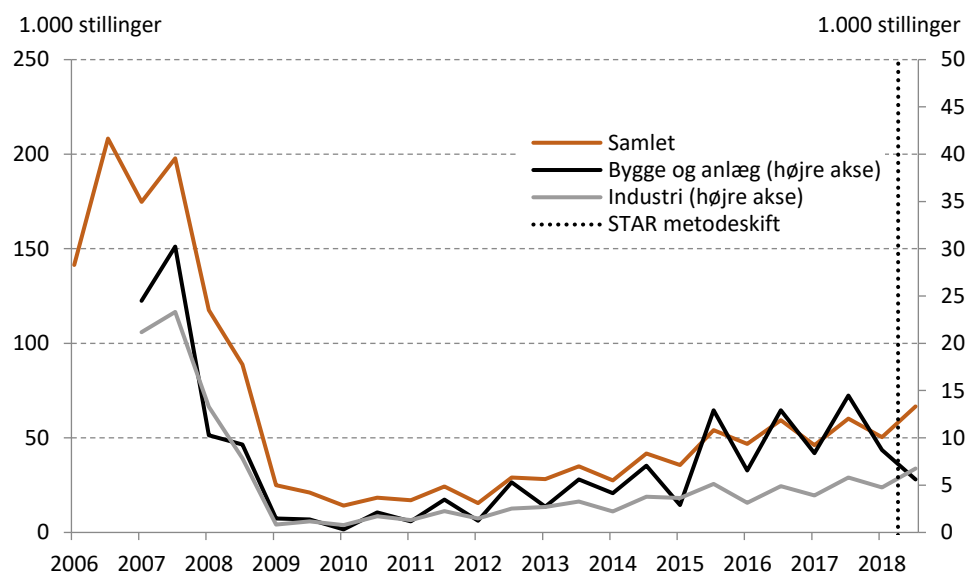
Let stigende rekrutteringsproblemer – langt under 06-07

Det samlede antal forgæves rekrutteringer nåede ca. 67.000 på et halvårligt niveau i den seneste opgørelse for fjerde kvartal 2018. Dette er langt under niveauet for overophedningen før Finanskrisen, hvor tallet nåede helt op i nærheden af 200.000 opregnet til den nye opgørelsesmetode, jf. Figur 6. Niveauet har været let stigende siden 2010, og synes ikke at være taget voldsomt til hverken samlet set eller for bygge- og anlægsbranchen, der traditionelt er den mest følsomme overfor mangel på arbejdskraft.

Bekræfter igen højkonjunktur, men ikke overophedning

Tallene fra rekrutteringssurvey peger altså på, at der er en moderat og let tiltagende mangel på arbejdskraft, men ikke er tegn på en eksplosiv udvikling i øjeblikket. Situationen afspejler en højkonjunktur, men der er ikke noget i disse tal, der peger på en decideret overophedning.

Figur 6 Forgæves rekrutteringer i danske virksomheder 2006-2018

Anm.: Med effekt fra fjerde kvartal 2018 har STAR ændret metoden for opgørelsen. Fremadrettet vil den komme hvert kvartal frem for halvårligt. I den forbindelse er indsamlingsperioden ændret, hvilket kan påvirke opgørelsen, herunder fx sæsonmønstret.

Kilde: Styrelsen for Arbejdsmarked og Rekrutterings rekrutteringssurvey.

I sidste ende interessant at se på lønvæksten

Som beskrevet i indledningen handler frygten for mangel på arbejdskraft i sidste ende om, hvorvidt det kan føre til uholdbart høje lønstigninger. Derfor er det naturligvis også vigtigt at se på selve lønstigningerne, når det skal vurderes, om den manglende arbejdskraft er på vej til at føre til en overophedning.

Ikke givet hvilken lønvækst, der skal tillægges størst vægt

Det er ikke givet hvilken vækstrate man skal lægge mest vægt på i vurderingen af, om højkonjunktoren er ved at udvikle sig til en overophedning. Reallønnen måler, hvor meget lønmodtagerne øger deres gevinst ved at gå på arbejde, og bør således være det bedste mål for, om der er pres på arbejdsmarkedet.

Realløn måler ikke DK-virksomheders konkurrenceevne

Men det er ikke nødvendigvis det perfekte mål for, om lønvækstraterne er uholdbart høje ift. at sikre, at danske virksomheder fortsat er konkurrencedygtige. Hvis den lave inflation er importeret pga. lav prisvækst på fx fremstillingsvarer fra Fjernøsten eller på råvarer som olie, så betyder en høj reallønsvækst ikke nødvendigvis at lønvæksten er uholdbart høj. De danske virksomheder bekymrer sig om, hvad deres nominelle lønvækst er sammenlignet med deres konkurrenter i udlandet, og det er i den forbindelse uinteressant, om lønmodtagerne oplever høj vækst i reallønnen pga. lav vækst i forbrugerprisindekset.

Forsat beskedne vækst i lønninger

De nominelle lønstigninger er fortsat beskedne, og ligger i øjeblikket stabilt på omkring 2,5 pct. årlig vækst. Dette er et lavt niveau ift. hvad lønvæksten har været historisk, jf. Figur 7. Lønvæksten har ganske vist været tiltagende siden 2014, hvor den årlige vækst var under 1,5 pct., men der har været en afdæmpet stigning i lønvæksten i takt med konjunkturernes bedring.

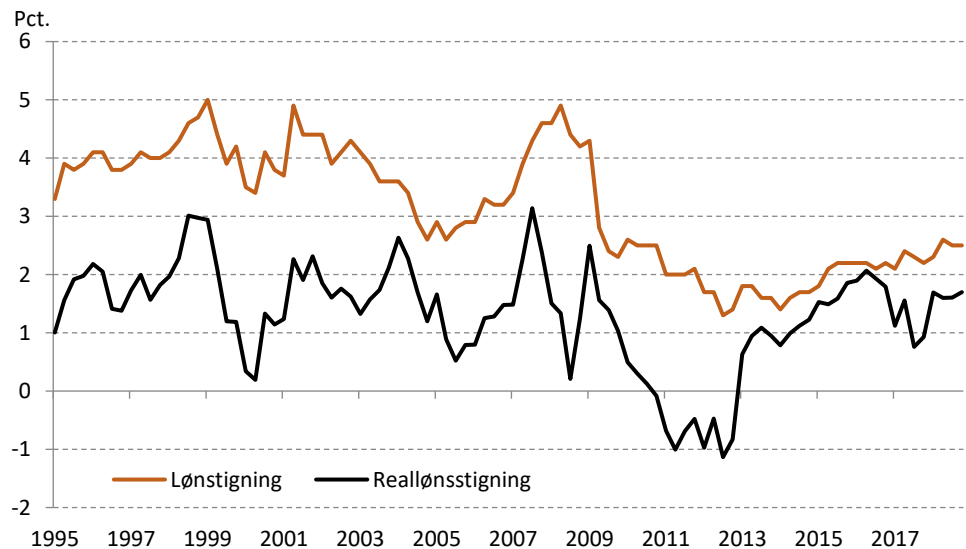
Billedet ændres ved at se på realløn pga. lav inflation

Billedet ændrer sig en smule, når man ser på reallønningerne frem for de nominelle lønninger. I de senere år har der generelt været meget lavere inflation end hvad der normalt har været i årene før Finanskrisen, og inflationen har ikke været i nærheden af målet for ECB på under, men tæt ved, 2 pct. En lav inflation kan medvirke til at holde presset på de nominelle lønninger nede, da lønmodtagerne stadig får en levestandardfremgang ved lave lønstigninger, hvis priserne stiger tilsvarende lavt.

Moderat høj real-lønsvækst – ej tegn på overophedning

Væksten i reallønnen har været positiv siden starten af 2013, og har generelt ligget på et højt eller middelhøjt de sidste ca. fire år. Væksten i reallønnen har i 2018 været på 1,6-1,7 pct. årlig, jf. Figur 7. Dette niveau vidner om en situation med høj beskæftigelse og lav ledighed, men peger ikke på en decideret overophedningssituation.

Figur 7 Lønstigning og reallønstigning 1995-2018

Kilde: DA's Konjunkturstatistik samt Danmarks Statistik.

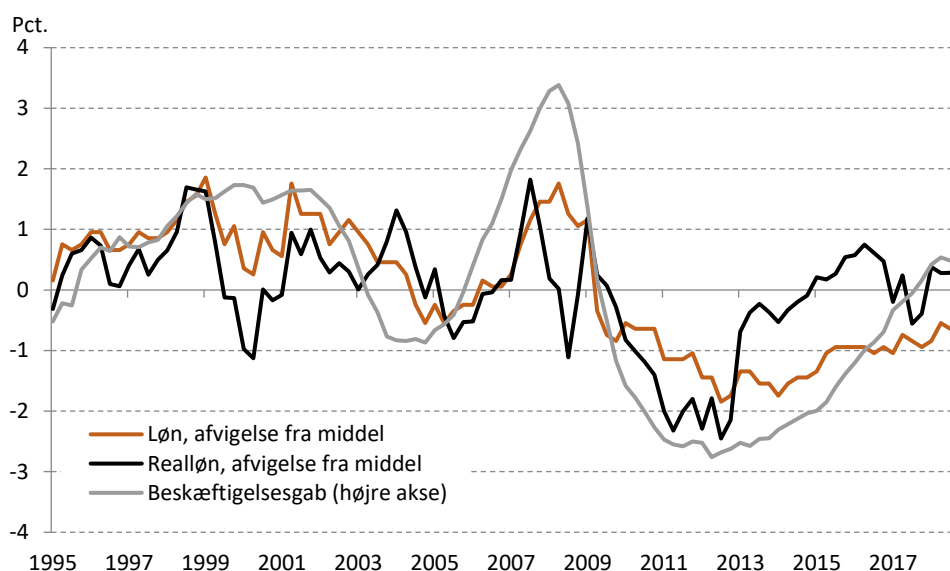
Afvigelse fra historisk gennemsnit

For at gøre forskellen i udviklingen i nominel og realløn mere tydelig, kan man fratække det historiske gennemsnit og på den måde vise, om stigningstakten er over eller under en gennemsnitlig situation.

Nominel og real løn meget forskellig udvikling efter 2012

Efter bunden af krisen på arbejdsmarkedet blev nået i 2012 har nominel løn og realløn haft vidt forskellige forløb i takt med konjunkturernes forbedring. I 2013 steg reallønsvæksten drastisk pga. faldende inflationsrater. Siden da har niveauet været let stigende eller fastholdt lige omkring det historiske gennemsnit, jf. Figur 8. De nominelle vækstrater er derimod kun steget begrænset og befinder sig langt fra sit historiske niveau.

Figur 8 Beskæftigelsesgab og vækst (afvigelse fra gennemsnit) i løn og realløn 1995-2018

Anm.: Løn og realløn er fratrukket deres middelværdi for at tilpasse beskæftigelsesgab, der per konstruktion svinger omkring nul. Bemærk at reallønnen indgår som en variabel i FMs beskæftigelsesgab, hvorfor korrelationen er delvist automatisk.

Kilde: DA, Danmarks Statistik, Finansministeriet og egne beregninger.

Ti år siden løn vedvarende steg mere i DK end udland

Man bør derfor også se på hvor høj lønvæksten er i Danmark i ift. udlandet. Det er snart ti år siden, at den nominelle lønvækst i den danske industri vedvarende har været højere end den var i udlandet, Figur 9.

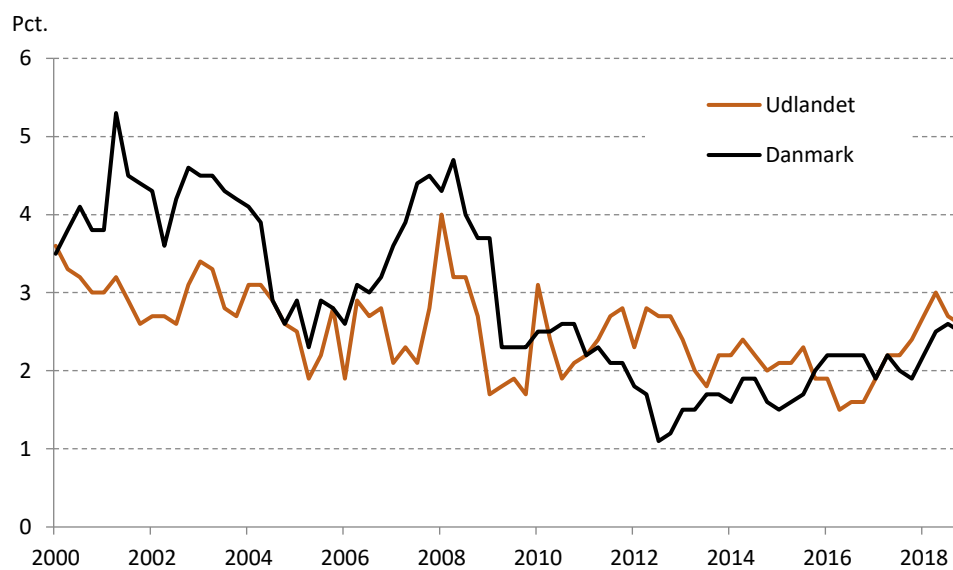
Lav lønvækst efter krisen måske pga. høj vækst til 2009

Figuren viser, at lønvæksten i en række år efter Finanskrisen vedvarende var lavere end i udlandet, indtil den i 2016 kortvarigt lå højere. Denne situation er dog skiftet igen, så den udenlandske vækstrate nu er en smule højere end den danske. Indtil 2009 havde Danmark en vedvarende højere lønvækstrate end i det sammenvejede udland, og det kan være en medvirkende årsag til at forklare, hvorfor lønvæksten var mindre i en årrække efter krisen.

Produktivitets påvirker hvad der er holdbar lønvækst

Lønstigninger kan godt være for høje ift. hvad der skal til at fastholde konkurrenceevnen, selvom de er lavere end i udlandet. De kan også være lave nok, selvom de er højere end i udlandet. I sidste ende afhænger det også af produktivitetsvækstraterne, samt forskelle i prisforholdet mellem eksportvarer og importvarer – det såkaldte bytteforhold – hvilket niveau af lønstigninger, som det er langsigtet holdbart at have. Ved evt. fremtidige analyser af lønvækst over længere årrækker er dette meget vigtigt at inkludere i sine overvejelser, inden der drages konklusioner om de strukturelle forhold vedrørende lønniveau og konkurrenceevne.

Figur 9 Lønvækst i fremstillingsindustrien 2000-2018

Anm.: Den samlede lønudvikling i udlandet er baseret på en sammenvæjet beregning for de nævnte lande, hvor hvert land indgår i beregningerne med den vægt, som de bidrager med i beregningen af Nationalbankens effektive kronekursindeks.
 Kilde: DA International LønStatistik